

XI. kerületéhez, a Zombolyai úti polgármesteri hivatalhoz tartozik közigazgatásilag. Kisboltok voltak ezen a területen és vendéglő. A másik képen az iparosoknak a leszármazottjai láthatóak.

– *Milyen érdekességek lettek még kiállítva?*

– Még egy különlegességet mutatok, a céhes zászlót, melynek a zászlórúdja akkor ütötték be a mesterek neveit, amikor letették a vizsgát, és onnantól önálló munkát végezhettek. Látható az asztalosipar céhládája, ebben voltak a céhes iratok. 1886-tól indult ipartestület. A 200 éves évfordulóra kaptuk ezt kölcsönbe a történelmi múzeumtól. Utolsó gyűjtemény pedig a borgyűjtemény. Beleznay igazgató úr nem fogadott el semmit a 30–40 éves igazgatói pályafutása alatt, csak egy-egy üveg bort, és ebből lett összerakva a gyűjtemény.

– *Köszönjük a bemutatást és sok látogatót kívánunk!*

Pálmány Lilla

Trianon áldozatai, a „magyar szívű” cipszerek

A „Kik a cipszerek? – A szepesi szász identitás
családi emlékei” című kiállítás margójára

„Mélységes mély a múltnak kútja” – állapítja meg Thomas Mann, majd hozzáteszi: „Ne mondjuk inkább feneketlennek?”¹ Ebbe, a szinte végtelen verembe az évezredek, évszázadok folyamán népek, nemzetek, civilizációk, nagyhatalmak süllyedtek le. Ahhoz, hogy ráakadjunk többek között az egységes, számban jelentős *cipszer* népre, ennek a kútnak magyar labirintjában száz évre visszamenőleg kell kutakodnunk. A történelemben 100 év nem nagy idő, mégis a ma élő emberek köreiben sokan nem tudják, kiket rejt magában a cipszer elnevezés. Ennek feloldását, megváltoztatását kezdeményezte egy vándorkiállítás *Cipszerek és a reformáció* elnevezéssel 2017–18-ban.² Mintegy ezt folytatva, 2019. október 10-től 2020. február 8-ig az Evangélikus Országos Múzeumban *Kik a cipszerek? – A szepesi szász identitás családi emlékei*³ című tárlat várja látogatóit.

A kiállítás bemutatja a XXI. század embereinek azt a különleges, érdekes, értékes népcsoportot, amely egykor a történelmi Magyarország felvidéki tájegységén elhelyezkedő Szepes vármegyében élt. A ma már csak – Európa különböző részein – diaszpórában létező népnek az őseit a történelmi Magyarországnak e területére – valószínűleg⁴ – II. Géza idején, Németföldről telepítették be. Közismertté, abból eredően, hogy a Szepesség németül *Zips*, cipszer néven váltak. 1271-ben V. István király az értelmes, szorgalmas szepesi szá-

1 *Thomas Mann*: József és testvérei. <https://mek.oszk.hu/03600/03655/html/01.htm> Leolvasás: 2019. október. 7.

2 A kiállítás állomásai voltak: 2017-ben a Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2018-ban az Országos Széchényi Könyvtár és a német gyökerekkel is rendelkező Hold utcai református gyülekezet temploma.

3 Kurátorok: Czenthe Miklós, az Evangélikus Országos Levéltár vezetője és Harmati Béla László, az Evangélikus Országos Múzeum vezetője.

4 A szászok betelepülésének ideje vitatott. Ahány irodalom, annyi dátum. Ezek közül II. Géza telepítése a legelfogadottabb, de minden bizonnyal több hullámban jöttek be a Szepességbe.

szoknak privilégiumokat adott (önálló jogszolgáltatás a *Zipser Willkühr*, vásártartási, áru-megállító, bányászati jogok, vámmentesesség stb.), amelyeknek következtében lakóhelyeik a művelődésnek, a művészetnek, az iparnak és a kereskedelemnek középpontjaivá lettek és számos helységük várossá nőtt. Az itt élő polgárok – lelkészek, orvosok, írók, iskolamesterek, kereskedők, zenészek, kézművesek, iparosok – pedig a vidék jómódú embereivé váltak. Német anyanyelvük ellenére a Magyar Királysághoz tartozónak érezték magukat, „*azonosultak a Magyarhon ügyével*”⁵ és „*hungarus öntudatú*”⁶ mentalitás jellemezte őket. „*Ez a sok mindenféle tarkabarka nép, ami külső viseletére nézve Árpád és Tuhutum ivadékaihoz hasonlít, csupa merő német – mutatja be őket Jókai –, a nyelvüket megtartották, minden más egyébben magyarokká lettek. [...] Annyi viszontagságos századok során át ezek a német magyarok mindig a legtántorthatatlanabb hívei voltak a nemzeti szabadság ügyének.*”⁷ Évszázadokon keresztül súlyuk, tekintélyük volt a magyar sors alakításában, különös tekintettel a felerősödő Habsburg-ellenesség idején a Bocskai-, a Thököly- és a Rákóczi-szabadságharc szövetségeseiként.

A XVI. században a szászokra nagy hatással volt az európai államok társadalmát, egyházi viszonyait átalakító nagy szellemi mozgalom, a reformáció. A cipszerek szívvel, lélekkel tértek át az evangélikus vallásra.⁸ A tehetős, kulturált, protestáns polgárok pedig a templomaikba neves korabeli német és magyar műhelyek mestereinek ma is a világ legszébb, legértékesebb kincsei közé tartozó alkotásait – gótikus és reneszánsz stílusú, bibliai jeleneteket ábrázoló szárnyas oltárokat, szobrokat – rendelték meg. A prédikátorok az ide összegyűlt embereknek anyanyelven hirdették az új tanokat, melyeket vándordiakokként (peregrinusokként) német egyetemeken (Wittenberg, Jéna, Halle, Heidelberg, Göttinga) sajátítottak el. Ezeknek az eszméknek a terjesztését a szaporodó nyomdászati termékeik is segítették. Lőcsén a XVII. század elején indult virágzásnak a hazai könyvkiadásban is jelentős szerepet játszó Breuer-nyomda. Gondozásában a szepességi nemzetiségek (német, szlovák, magyar) anyanyelvén jelentek meg evangélikus énekeskönyvek, olvasmányok. Ezt illusztrálja például a jelenlegi kiállítás egyik vitrinjében a XVII. századból a Breuer-nyomda miniatűr kivitelezésében Luther Márton kátéja.

A tárlat iskolával foglalkozó részéből kiviláglik, hogy a szepességi városokban terjedő evangélikus vallást képviselő cipszereknek fontos bástyái voltak az egyre nagyobb híreszertevő iskolák, elit líceumok (Lőcse, Késmárk), ahol polihisztor oktatók adták tovább a tudást tanítványaiknak. Köztük tallózva például a „*magyar Wittenberget*” Bártfán létrehozó Stöckel Lénárd (1510–1560), a természettudós ifj. Buchholz György (1688–1737), a magyar nyelvet kutató és az 1848-as szabadságharcban részt vevő Hunfalvy Pál (eredeti nevén: Paul Hunsdorfer, 1810–1891).⁹

Nem véletlen, hogy a reformáció terjedését kezdettől fogva itt is üldözés kísérte. Bezárták a protestáns templomokat, iskolákat, a nyomdáktól megvonták az engedélyeket, az új hit hirdetőit elüldözték és gályarabságra ítélték. Azonban a rekatolizáció elleni küzdelem nem törte meg a cipszereket, sőt, attól megedzve, sikerült nekik a következő századok fo-

5 *Ábrahám Barna*: A régi Szepesség képe a magyar történetírásban 1945 előtt, <http://adatbank.transindex.ro/regio/kutatoioladalk/index.php?a=htm&k=15&p=157.htm>, Leolvasás: 2019. április 2.

6 Ez azt jelentette, hogy az állampolgári hovatartozáshoz képest a nyelvi összetartozás alárendelt szerepet játszott.

7 *Jókai Mór*: A lőcsei fehér asszony. Révai testvérek, Bp., 1909. 7–9.

8 *Bruckner Győző*: A reformáció és az ellenreformáció története a Szepességben (1520–1745). Előszó. Grill Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése, Bp., 1922.

9 *Bruckner Éva*: Egy elfelejtett magyar elit iskola: a késmárki líceum. *Polgári Szemle* 2016. 4–6. 395–417.

lyamán e tájegység városaiban, templomaiban, iskoláiban egyre felkészültebb tisztségviselőkkel, prédikátoraikkal, lelkészeikkel, tanítóikkal betölteni az állásokat.

Mindez a történelmi Magyarországnak olyan vármegyéjében következett be, ahol a lakosság messze nem volt egységes. Együtt élt itt évszázadokon keresztül szlovák, német, magyar, rutén, szerb, zsidó, cigány. „Közép-európai múltunknak ezt az egyedülálló hagyományát akkor érthetjük meg, ha megpróbáljuk beleélni magunkat egy olyan közegbe, ahol természetes volt több kultúra naponkénti egymás mellett élése és az azzal járó nyelvi sokszínűség, amely a szüntelen közvetítés és befogadás állapotát jelentette” – fogalmazott Kiss Gy. Csaba irodalom- és művelődéstörténész, egyetemi tanár, a kiállítás megnyitóján.¹⁰ Történelmünk egyik legzivatrosabb százada, a XX. század azonban elsodorta ezt az együttélést, s vele a cipszerek történelmi életformáját is. Az első világháború után a Szepesség Csehszlovákia része lett. Az eddig ott élő magyarok és cipszerek nagy része otthonuk és munkahelyük elhagyására kényszerült. Nem egy közülük magyarországi pályaudvarok melletti vagonokban vagy barakkvárosokban élt hónapokig, évekig, egészen addig, míg végre sikerült beilleszkednie Csonka-Magyarország társadalmába.

A két világháború között a menekült szepesiek szervezetei és egyesületei aktívan működtek, erős azonosságtudat és egység jellemezte őket. Összetartotta őket az elveszített haza iránt érzett hűség. Kiadványaikkal, rendezvényeikkel megpróbálták a Trianon következtében elvesztett világot átmenteni.¹¹ A második világháború után a Felvidéken maradtak egy részét szovjet fogságba vitték vagy a csehszlovák hatóságok internálták, s nemegyszer ki is toloncolták őket. Az új hatalom elvette vagyonukat, s megalázták a tájukhoz, szülőföldjükhöz hűségesen kötődőket. A szocialista világrendszerben kibontakozó kommunista vezetés diktatórikus intézkedései beszüntették a nálunk is gyökeret eresztett cipszereknek az addig működő szervezeteit, szervezkedéseit. Nem maradt más lehetőség az összefogásra, mint baráti kör, asztaltársaság vagy közös visszalátogatás a HAZÁba.

A Szepességet elhagyók és azok leszármazottjainak maradéka (1–2 ezer fő) jelenleg Németországban, Ausztriában, Magyarországon él és rendületlenül őrzi szülőföldjének emlékét. Budapesten a Szepesi Baráti Körnek kb. 150 tagja folytatja a szepességiek legendás összetartozását. Rendszeresen leveleznek, segítik egymást, különös tekintettel a számukra nagyon fontos családja felállításában, találkoznak a Szepességhez kapcsolódó események alkalmával – például a cipszer Görgei Artúr új szempontból való megközelítése apropóján megnyílt kiállításon, és a hozzá kapcsolódó tudományos üléseken. Évente egyszer összejönnek, hogy cipszer halottaikra emlékezzenek, 4 évente elmennek az egykori Szepesség (ma Szlovákia része) városaiba, temetőket látogatnak, túrákat szerveznek a Tátrába és találkoznak ott élő cipszerekkel, valamint régi és új szlovák barátaikkal.

*Egy cipszer női ruha
a kiállításban*

10 Kiss Gy. Csaba mind a két kiállításon beszélt a cipszerekről.

11 *Ablonczy Balázs*: Trianon árvái. https://mta.hu/tudomany_hirei/trianon-arvai-106742, Leolvasás: 2019. október 31.; *Bruckner Éva*: Vagon- és barakkvárosok. A trianoni utódállamok menekültjeinek életkörülménye. *Polgári Szemle* 2017. 13. 1–3. 243–255.

Az Evangélikus Országos Múzeumban októberben megnyílt kiállításon az e körbe tartozó négy család leszármazottja tulajdonában lévő tárgyak (ereklyék, iratok, könyvek, fotók, ruhák, bútorok), valamint a felmenőik által és a beadó gyerekként megélt családi élet jeleneteit, szórakozási formáit bemutató képek, szinte a régi tulajdonosaiknak az aurájától körülvéve, keltik élte a cipszerek szépebb világát. A szemlélődő úgy érzi, hogy Lőcse egy évszázaddal ezelőtti kövezetét koptatva betér a Greschik-Steinhausz, Barcs-Spóner, Schermann, ruszki Lorx familia házának tiszta fogadószobájába, ahol leül egy kényelmes karosszékbe az asztal mellé, és olvassa az oda készített *Szepesi Híradót* vagy a cipszer *Bibliát*. Közben a gyerekek „*a jó és mérges gombákat megkülönböztető társasjátékkal*” játszanak, a fogason pedig ott lóg az ünneplő ruha, melyet a nagymama az istentiszteletre vesz majd fel. Az ezeket a milióket illusztráló vitrinek felett a század eleji Szepesség sokoldalú ismerőjének, a történész Bruckner Győzőnek az írásából vett idézetek egészítik ki a látottakat. Így például: „*A szepesi szászok családi élete tiszta és bensőségteljes. A házastársak egymást megbecsülik, a gyermekeket áldásnak tekintik s gondosan, szeretettel nevelik fel.*”¹²

A nézelődő ezektől az enteriőröktől elbúcsúzva, a tárlatnak egy másik helyén részt vehet egy ünnepségen, s megismerkedhet a cipszer himnusszal: „*Isten, ki őseink raját / magyar földre vezette, / Unokáinknak és nekünk / Honunkká dísztette...*”¹³ Aki a kiállítás megnyitó-

Cipszer szobaenteriór

12 Bruckner Győző: A Szepesség népe. Néprajzi és művelődéstörténeti tanulmány. Kellner Ernő könyvnyomdája, Bp., 1922. 25.

13 Az eredeti német szöveget Friedrich Scholz késmárki tanár szerezte, Wilhelm Wagner lőcsei evangélikus kántor zenésítette meg, magyarra Márton László fordította.

ján lépett be a cipszerek világát életre hívó helyiségbe, az előtte, a templomban elhangzott XVII. századi szepesi evangélikus egyházzene¹⁴ átmelegítve lehetett az élményeknek résztvevője.

Már a XX. század elején a Szepesség ismerői azt jóskolták, hogy „100 év múlva a nagymúltú és nagyraható czipser nép elenyészik.”¹⁵ A jelenben úgy tűnik, hogy ez a jóvondolás valóra vált. Azonban a 2019-ben megrendezett *Kik a cipszerek? – A szepesi szász identitás családi emlékei* című kiállítás és az ehhez szervesen kapcsolódott *Cipszerek öröksége* nevet viselő konferenciának 2019. október 17-én elhangzott előadásai, melyeket a tájegység és a korszak neves ismerői, tudósai (Ablonczy Balázs, Czenthe Miklós, Berzeviczy Klára, Pavercsik Ilona, Szabó András Péter) tartottak,¹⁶ azt üzenik, hogy az idő olyan, mint egy nagy sodrású folyó. Elzúg mellettünk, miközben hullámai között ott lebegnek az emberi, tárgyi hordalékok, melyeknek mindegyikében egyúttal egy történet is rejtőzködik. Reméljük, hogy a XXI. század magyar emberei a víz hangos csobogása ellenére meghallják a letűnt cipszerekről szólót. Mert e nemzetiség tagjai azok közé tartoznak, akik magyar hazafiként harcoltak a polgárosodásért vívott küzdelmeinkben, mint például Görgei Artúr. Közös értékeinket, kultúránkat, nyelvünket gyarapították, mint Hunfalvy Pál. Hozzájárultak az orvostudomány fejlődéséhez, akárcsak a gyermekgyógyász Bókay János és a nemzetközi hírnévnek örvendő, késmárki röntgenológus, Alexander Béla. Ecsetjeikkel hazai tájainkat felsőfokon örökítették meg, mint például Szinnyei Merse Pál. Azok, kik a magyar irodalom legjelesebb képviselői közé emelkedtek, akárcsak a „magyar szívű” szász őseire büszke Márai Sándor.

Bruckner Éva

HÍREK

Kincset ér a kuvasz. A Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal a magyar kutyafajták DNS-alapú származási ellenőrzéséhez szükséges laboratóriumi háttér fejlesztésére 65 millió forintos forrást csoportosított át – mondta Nagy István agrárminiszter a Nemzetközi Kuvasztenyésztési Konferencián. A miniszter hozzátette: ötvenmillió forinttal támogatják a Magyar Ebtenyésztők Országos Egyesületén keresztül a tenyésztő szervezeteket és a magyar fajták népszerűsítését. Az Agrárminisztérium által két évvel ezelőtt készített génmegőrzési stratégia részét képezi a kuvasz és további nyolc magyar ebfajta támogatása. Nagy István mindezt azzal indokolta, hogy a kuvasz igazi kincs, örökség. (MTI, 2019. szept. 16.)

14 A műsort a szlovákiai, nagyszombati Vox Aurumque kórus adta elő, melyet a cipszer származású Hana von Schlosser alapított és vezényelt.

15 *Dr. Forberger Béla*: A szepesi német elem pusztulásáról. Igló, 1909. 10.

16 Pavercsik Ilona a XVII–XVIII. századi neves lőcsei evangélikus Breuer-nyomdáról értekezett, Szabó András Péter egy XVII. századi evangélikus lelkésznaplót ismertetett, Ablonczy Balázs a XX. század első felében Budapestén működött szepesi egyesületekkel foglalkozott, Berzeviczy Klára egy neves cipszer költő, Lám Frigyes munkáit, Czenthe Miklós pedig a lőcsei evangélikus levéltárat mutatta be.